

BUXORO TARIXI

Husenova Shahnoza Mirzamad qizi

Buxoro Davlat Tibbiyot, Instuti pediatriya 1-bosqich talabasi

Anatatsiya:

«Buxoro tarixi»ni bosh manbaa sifatida o'rganib undagi qimmatli ma'lumotlarni Ilmiy tadqiqotlarga jalb qilish ishlari ko'p vaqtlardan beri davom etib kelmoqda. Buxoroning VIII-XII asrlardagi tarixidan bahs etuvchi hozirgi zamon yirik ilmiy tolingan ma'lumotlarni uchratamiz desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz.

Kalit so'zlar: Narshaxiy asarlari, buxoro tarixi, Somoniylar, qoraxoniylar.

Tarixdan ma'lumki, Abu Bakr Narshaxiy–Markaziy Osiyo tarixnavisligining ilk qadimiy durdonalaridan biri bo'lmish “Tarixi Buxoro” deb shuxrat topgan, o'rta asr Buxoro va uning atroflarining tarixiy topografiyasi, tabiati, halqlarning madaniy va ijtimoiy hayoti, savdo-sotiq, ishlab chiqarish, konchilik masalalari xususida qimmatli ma'lumotlar beradigan nodir asarning muallifidir. Narshaxiyning «Buxoro tarixi» asari 943-944 (boshqa ma'lumotlarga ko'ra 948-949) yillarda arab tilida yozilgan. Afsuski bu asarning ilk to'liq matni saqlanmagan. Asarning bizgacha yetib kelgan qismi esa arab tilidan fors tiliga qisqartirilib qilingan tarjima varianti bo'lib uni 1128 yilda Farg'onalik Abu Nasr Ahmad ibn Muhammad ibn Nasr al-Kubaviy tarjima qilgan. Tarixchi Narshaxiyning “Buxoro tarixi” asarida o'rta asrlarda Buxoroning ikki darvozasi (“Dari Registon”, “Dari G'o'riyon”) bo'lganligi va bu darvozalar jimjimador bezaklari va tosh supalari bilan ko'zni quvontirgani xikoya qilinadi. Tarixchi Narshaxiyning ushbu asari O'rta asr shaharlari, ularda yashagan xalqlarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, toponimlar, numizmatik va boshqa ma'lumotlarga to'la bo'lishi bilan birga ayni paytda biz yashab turgan Karmana hududi tarixiy joylari, uning toponimikasi va etnografiyasi, tabiati xususida hikoya qiluvchi tarixiy manba hisoblanadi. Aynan biz yashayotgan hudud tarixiga oid manbalar mavjudligi bois tarix darslarida ushbu asarni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi degan maqsadda bitiruv malakaviy ishimizni yozish uchun biz bu mavzuni tanladik. SHuningdek, mavzu shunchaki tarixiy manbalarga asoslanib tarix darslarini mukammal o'rganish imkoniyatini bermasdan, balki, jahon tarixiga oid ayrim mavzularni ham ushbu asardan foydalanib tayyorlashga bizga yordam berajagini maktabda amaliyot o'tash jarayonida sinov darslari o'tib tajribada ko'rganmiz. O'rta asr shaharlarining rivojlanishi agrar yo'nalishda bo'lganligini bilamiz. Hatto metallurgiya sanoati bilan shug'ullanuvchi shaharlar ham o'rta asr davri O'zbekiston tarixidan o'rta asr madaniyati, san'at, me'morchilik, din, savdo-sotiq, pul zarb etish masalalari xususida gapirayotib, bevosita o'sha davr yevropa mamlakatlaridagi ushbu masalalarga oid tarixiy faktlarni keltirib o'tishimiz mumkin. YA'ni biz bu o'rinda bevosita mavzulararo aloqadorlik va fanlararo aloqadorlik asosida dars tashqil

etamiz. Bu esa zamonaviy tarix darslari va zamonaviy tarix fani o'qituvchisi oldiga qo'yilgan asosiy vazifalardan sanaladi. Asarni o'rgana turib, o'quvchilarga Somoniylar davlati, Qoraxoniylar davlati, ularning o'zaro boshqa o'rta asr davlatlari bilan olib borgan savdo-sotiq ishlari, pul munosabatlari xususida gapirish mumkinligini angladik. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarni mavzular va darslarni o'zlari tahlil etish va manbalar asosida ularni mustaqil izlanishga undashi mumkinligini ko'rdik. Somoniylarning mamlakatni boshqaruv tizimidagi markazlashtirish siyosati uning yuksak darajada rivojlanishiga xizmat qildi. Shaharlar o'sdi va ularning iqtisodiy – savdo aloqalari kengaydi, mustahkamlandi. Choch, Iloq va Buxoroda shu asrlarda 50 dan ortiq shaharlar bo'lgan. Ikkita savdo yo'li CHochga g'arbdan, Samarqand tomondan kelib bu yo'l Buxoroning konchilik maxsulotlarini tashish, ayriboshlash va boshqa amallarni bajarishga xizmat qilgan. Qadim Choch ham metallurgiya sanoati boy makon bo'lgan, ammo kulolchilik, shishasozlik, ganchkorlik, yog'och va teri maxsulotlari bir yurtlikidan ikkinchi biriniki qaysidir jihati bilan farq qilgan, bunday mahsulotlar bozorlarni bezagan. X asr oxiridan Mavorounnahrda qoraxoniylar hukmronligi o'rnatildi. Qoraxoniylar mamlakatni boshqarishda somoniylardan juda ko'p narsalarni shu jumladan, pult zarb etish an'analarini ham qabul qilganlar. Asarni Jahon tarixi darslarida o'rganishning yana bir o'ziga xos tomoni mavjudki, tarix fani o'qituvchisi o'rta asr madaniyati va san'ati, savdo-sotiq masalalari, konchilik va qurilishlar, pullar zarb etilishi, karvonsaroylar, ulardagi ijtimoiy hayot masalalari bilan yevropa va Osiyo mamlakatlari xalqlari tarixiga o'xshash va farqli jihatlarini topib ularni qiyosiy tahlil etish orqali ham o'quvchida katta qiziqish uyg'otishi mumkin. Narshaxiy aslida o'z asariga qanday nom berganligi ma'lum emas. Shu sababli asar qo'lyozma nusxalarda va hozirgi zamon ilmiy tarixiy adabiyotida ham «Tarixi Narshaxiy» (Narshaxiy tarixi), «Tarixi Buxoro» (Buxoro tarixi), «Tahqiq ul viloyat» (Viloyat haqiqatini aniqlash), «Axbori Buxoro» (Buxoro haqida xabarlar)1 kabi har xil nomlar bilan yuritilib kelgan. Bu nomlardan keyingi uchtasi asar mazmuni bo'yicha to'g'ri bo'lib, ulardan eng aniq «Tarixi Buxoro» hozirda tarixiy adabiyotda qat'iy o'rnatilib qoldi. «Tarixi Narshaxiy» deb atalishi esa yuqorida eslatib o'tganimizdek asarning bizgacha yetib kelgan nusxasi Narshaxiydan boshqa kishilarning ham qo'shimcha va tahrirlari, qisqartirishlariga uchraganligi tufayli tobora kamroq ishlatilib kelinmokda. Shunga binoan ushbu nashrda ham asar nomi «Buxoro tarixi» deb qabul qilindi.

Abu Bakr Muhammad Ibn Ja'far Narshaxiyning «Buxoro tarixi»ni O'rta Osiyoning yerli xalqlari tomonidan qachonlardir yozilib endi o'tmish asrlar sahifalarini yoritish uchun xizmat kilib kelayotgan nodir yozma yodgorliklarning eng qadimiylaridan biridir deyilsa, xato qilinmagan bo'ladi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, «Buxoro tarixi» asaridan Jahon tarixi darslarida manbaa sifatida foydalanish tarix fani o'qituvchisidan katta mas'uliyat talab etadi. Ammo zamonaviy tarix darslarini manbalar va ashyolar asosida tashkil etish bu zamonaviy tarix darsi va zamonaviy tarix fani o'qituvchisi oldidagi muhim vazifalar sirasiga kiradi. Agar biz ilmiy ish yozish uchun tanlagan mavzuning o'rganilganlik darajasi xususida fikr

yuritadigan bo'lsak, bunda tarix darslarida, ya'ni Jahon tarixi darslarida Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asaridan foydalanish ilmiy mavzu sifatida alohida o'rganilgan emas, lekin, ushbu asardan tarix darslarida foydalana turib o'lka tarixi, madaniyati va ma'naviyat, milliy urf-odatlar, pul zarb etish, savdo-sotiq masalalari Buyuk ipak yo'llari tarixini o'rganish jarayonida o'rganib o'tiladi

Foydalangan adabiyot:

1. <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/adabiyot/narshaxiy-m-buxoro-tarixi-asari>
2. <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/adabiyot/narshaxiy-m-buxoro-tarixi-asari>